

Бэдьээлэ 100 сааһын көрсө

ОДОЗО САДБАНАР

Фрунзе бөһүөлэгиттэн 6-7 бизрэтэлээх Кутаакы диян сайылыкка Потапов Уйбаан диян сениэ ыал Бэдьээлэ аҕата Ньөрөр Борокуопнай өлбүтүн кэннэ, иитэ ылбыттар. Оҕолоро суох дьоннор эбит. Мин төрөбүт таайбын оронньор бөйөтүн анньаннар суруттаран Семены эмиэ иитэ ылбыттар. Таайым Потапов Семен Иванович - Аҕа дойду сэриитигэр баран көмүс уңуоҕа сэриитолоонугар хаалбыта. Дьингэ төрөппүтүнэн таайым Стрекаловская Семен Никифорович буолуохтаах этэ. Эһэм Стрекаловская Никифор Григорьевич - үс уол, үс кыыс оҕотуттан Семены иитиэххэ бизрбиттэр.

Бу Потаповтары кытта эһэм Алыкы арыҕа кыстыктара, Кутаакы сайылыкка чугас-чугас эн-мин дэһэн иллээхтик олоҕбуттар.

Уйбаан Потапов оронньор олонхотуттары дьизитигэр ыңыран сөбүлээн олонхолоттор идэлээх эбит. Олонхо уус-уран тылын истэн, үөрэнэн олонхотут, ырыаһыт буолбут Бэдьээлэ.

Фрунзега ийэбинэн дьукаах да, уулусса да утарыта чугас олоҕорупут. Суруйааччылар Николай Габышев, Семен Горохов, Петр Дмитриев Бэдьээлэ Фрунзега олоҕордоһуна тахса сылдыбыттар. Ылыргы саха тылын билэр диян сыаналыыллар эбит.

Бэдьээлэ аатын тухтан, баһан ылыммытай диянтэ, оҕо эрдэпиттэн бойборуйан-бэдьэйэн хаамарын иһин төрөппүттэрэ Бэдьээлэ ааты ингэрбиттэр диян тойоннуохха сөп

38 сааһыгар ССРС суруйааччыларын Союһун чилиэнэ буолуутугар псевдоним ыйыппыттар чаччы. Онон хос аатын Бэдьээлэ диян суруттарыта псевдоним буолбутун тойоннуохха сөп (манна кырдыҕа-стартан ыйыттым да билбэттэр).

Фрунзега олонхону туруоруутугар Охлопков Егор Герасимович Буоратай (Охлопков Иннокентий Егорович - төрөппүт аҕата), кини Малай театрга артымыс үөрөтүн бүтэрбитэ), Винокуров Иван Егорович (Уйбаанка), Ядрихинский Павел Дмитриевич II (аччыгыт Буоратай), Барамыгин Василий Егорович о.д.а. олонхотуттар баар буола сылдыбыттар. Көбөкөнгө эргэ тирээбиллээх кулуупка Бэдьээлэ 60 сааһын туолуутугар 1961 сыллаахха Таллан Бүрө дакылаатчыт. Арай мин иһиттэхпинэ Бэдьээлэни уунутары көрөн туран бу киһи өлүгө, өлбүгүнэ кини айымньылары аатын ааттагыахтара диян сөҕөрүйбүтүн дьибирги истибиттэхпин.

Бэдьээлэ мин санаабыр ордук табыллан абааһы уолун ырыатын толороро. Кылгас бараанка сонугиэрэ кэтэрэ, сирэйин мааскаланан, олды-солды муос онгостон дириг куолаһынан дьыһиттэн-дьяһытан, ыһыгытаан-хаһыгытаан, ыллан илгиттэн бардыҕа сценаҕа улахан да дьон соһуйара, оҕолор да ыһааллара иһиллэрэ.

Бэдьээлэ Новгородов алфавитынан бэлиэтэнэр. Миэхэ «Ходуна уһуктууга» диян айымньыны Новгородов алфавитынан суруйан бизрбитэ.

Бэдьээлэ ыал буолбут 4 бииргэ төрөбүттэрдээх. Кини уола - Ядрихинский Василий (Ынтыгырынай) Прокопьевич - Нам селотугар олохсуйан кинофикацияҕа, райсоюзка үлэлээбитэ. Оҕолордоох, соторута-арыта өлбүтэ. Кыһа - Ядрихинская Татьяна Прокопьевна - 2 кыыс оҕолоох этэ. Тая өлбүтэ. Сизннэр элбэхтэр.

Бочкарева Пелагеянтан (Таачылытан) көссүүнэн Лариса, Маруся (Тышпар) диян оҕолордоох. Лариса Дьокуускайдааҕы культпросвет оскуолаһы бүтэрэн Амма Алтаньгар олохсуйан оҕолордоох, эдэр сааһыгар өлбүтэ. Мария Про-

копьевна Төһүлүгэ олохсуйбута, кэргэннээх, оҕолордоох. Төһүлү СКТУ-гар иис маастарынан үлэлиир этэ. Онтон Барамыгина Февронья Ивановнаны кытта холбоһон Бэдьээлэ өлүгөр дияри бииргэ олоҕорбуттара. Бэдьээлэ сизннэрэ элбэхтэр, олох салтанар. Балта Барамыгина Анисия Прокопьевна - мин абааҕар Миитэрэй Барамыгинга кэргэн тахсан элбэх оҕо төрөөн өлбүт. Иккис балта Маайа - Пестреветэргэ кийити буолбут уоллаах, кыыс оҕолоох. Төрдүс уол - Дьяконов Кирсан Иннокентьевич. Элбэх оҕолордоох, сизннэрдээх.

Бэдьээлэни биһиги Зверевиттэ диэтэххэ сөптүгү буолуо. Саха, оҕус, ат мииннэһинэ ырыаһыт диллэрини. Урукку оҕус, ат туттулар кэмигэр, олох ирдэбилин күүһүнэн от-мас тизийитигэр Бэдьээлэ айанын аргыһа, суолун доҕоро буолан ырыата-хоһооно, олонхото үксэ даҕаны оҕус, ат аҕаһыгар айылынара.

Бэдьээлэ олонхотун «Дьырыбына Дьырылыатта кыыс бухатыыр» аатын ылынан 1991 сылтан Оҕо түөлбөтүн иһинэн фольклорнай ансамбль төрүттээбит, нэһилиэнньэ биллинигин ылбыт салайааччыга Ефросинья Васильевна Соколоваҕа Бэдьээлэ биир дойдулаахтары аатыттан сүгүрүэйбит, барҕа махталбытын тирдэбит, аны да «дьырылыаттала» ааттара үүнэ-сайда туруохтун — диян алгыһыт. Бэдьээлэ улуһун, нэһилиэтин чийин ырыаҕа-тойукка элбэхтик көмүскэбитэ.

Атын да улуустарга олонхону биллиһинэрэ ырыа-тойук аргыстаах айаннаабыта. Украина биллилээх поэтыгар сирдьитэ суох бара сылдыбыта. Поеһынан айаннаан сылайан, утанан тиийбит.

Културалаах киһи үчүгэй, элэккэй баҕайытык көрсүбүт. Остуолга ас бөҕө тардыллыбыт. Өйдөөн көрбүтэ саха чэйэ диян суох эбит, чэйи испэт, атын утахтарынан аһыыр эбиттэр. Биһиги киһибит чэй диэбитин кулгааҕа эрэ истэн хаалбыт. Онтон өйдөөннөр оронньордоругар чэй оргутан иһэрпиттэр.

Ядрихинский Прокопий Прокопьевич-Бэдьээлэ ССРС суруйаач-

чыларын Союһун чилиэнэ, Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэһитэ, норуот ырыаһыта, биллилээх олонхотут төрөбүтэ 100 сааһа туолуутугар кини айыт хоһооннорун, олонхолорун, ырыаларын сыаналаан улуус киинигэр олонхотуттар, суруйааччылар музейдарын тэрийиэххэ. Урут Көбөкөнгө музей аһааха диян буолта да хамсааһын суох нэһилиэк арыаҕаста. Суол-иис мөлтөх сиригэр, хаайтарыта да бэрт. Онон улуус дьоно, республика дьоно, туристар да сылдьан көрөллөрүгэр улуус киинигэр музей баара бэйэм санаабыр ордук курдук.

Бэдьээлэ аатын үйэтитэр инниттэн Фрунзе начальнай оскуолатыгар ингэрини туруорсуохха. Өссө үчүгэй этини Фрунзе нэһилиэтин олохтоохтору, улуһун дьонно киллэрэхтэригэр саарбахтаабын.

Ийэм Барамыгина Мария Никифоровна бокунуһу кэпсээниттэн одон-додон истибиһин суруйдум.

Хапсыын уола Кушнарев атыһыттар борохоттара хойкукаанга дияри Булунга балыктык кириэрччилэри таһара. Оччолорго Бөрөлөөбүнэн, Ынах Ойоһоһун анньан сылдьар эбиттэр. Ынах Ойоһоһун баһа Саһылтай Баһа диян ааттанар. Саас Өлүгүн өрүс мууһун үлүтү анньан, кырылаан-харылаан, тыһаан-ууһаан эбэбит уугун Хоту Муустаах муораҕа суккуйар. Бэһийин бастакы кунэригэр Булунга балыктык кириэрччилэр, нэһилиэк иһиттэн, Уус-Алдантан тиийэ Саһылтай Баһыгар отуу онгостон барааччылар. Борохот кэтэһэн хаарты, илии-атах ооньууларын, күүстээхтэр күөн көрсүүлэрин тэрийэллэр эбит.

Борохот Бөрөлөөх арыҕа кэлэн бастакы хаһыгыт истээт, ийэм үстээх-түөртээх уолу миһин сүгэн, атын дьону кытта Бардылаах сайылыктан 5-6 км. борохоту баттаһа үүт, сүөгэй, сымьыт мэнэйдэһэ, сэргэһийэ кириэллэр. Аара Улдуукаан диян кытыл арыҕа бастакы Оллооттор (Мухиннар төрүттэрэ) дьизэригэр утанан чэй иһэ кирибиттэрэ, хаартыһыттар борохоту ыһыгыттар да истибэккэ ууларыгар-хаардырыгар кириэн оонньоон ыллиргэтинэ олоҕорлор эбит. Аппа

уңуор Бодьуустар дьизэригэр (Бочкареваттар төрүттэрэ) биир сүпсүлгэн — борохоту куоттарымаары.

Өлүгүнэ эбэбит мууһа ыраастанан, айылҕа барахсан ото-маһа көҕөрөн, күөрэгэй дьырылас ырыата киһи эрэ сүргэтин көтөүөх күнэ үүммүтэ. Мустубут дьоннор ырыалара-тойуктара, кулүүлэрэ-айдааннара Алакы арыҕа ыһык сирин атынан барамньылы сылдьар Бэдьээлэни кычыгылатар, ыңгырар-утуйар.

Дьонугар да эптэккэ барамньылаах атын үөһэ бааһан баран бааһынан (тыһынан) Саһылтай Баһыгар тахсар. Көр-нар, атах ооньуута бүтэн аны тустуу саҕаланаары тустууктары сүүмэрдиһиллэр эбит. Уус-Алданнар уңуоһунан улахан, мөтөйбүт түөстээх, чаччы да күүстээх көрүгүнээх Бөтүөһэ (Петр) диян киһини түһүлүгэ киллэрэллэр, хайа намнар киһитигэр ханнаһы диян буолар. Намнар сүбөлөһөн баран Бэдьээлэни кытта тустарыгар кэпсэттэлэр. Биһиги киһибит уңуоһунан кыра, эт чаллаа, сымса. Хамнаһытын күүһүгэр түбөһиннэрэн самаһын туорайыттан өрө баһан көрөөр диян сүбэ биэрэллэр.

Тустуу саҕаланаар. Хапсыһылаахчыгыратыһы буолар. Анараа киһи биһиги киһибитин сэнээн туттара өтө көстөр. Харса суох хачымахтаһа сылдьан хамсаньытын күүһүгэр сөп түбөһиннэрэн сүбө курдук самаһын туорайыттан өрө баһан таһааран Бөтүөһэни тас уорбатынан быраҕар.

Ыһык-хаһык, айдаан оргуйа түһэр. Кыайыы намнарга буолла дияһыһы-хаһык, күүтээн ыһыргыер. Уус-алданнар киһибит астыга суохтук огуна, онон иккиһин тустууну ыһтыахха диян этии киллэрэллэр.

Барамыгин Дьөгүөр (Баһыгыраттар) миһин үстээх-түөртээх уолу сулбу тардан ылан остуол үрдүгэр хаамтара сылдьан илиһигин ууннара-ууннара көөчүктэтэн «Угус тириетэ иккитэ сүлүллүбөт» диян сахалык-нууччалык кутан-симэн Бэдьээлэ кыайытын быһааран намнар, олохтоохтор кыайыларынан түмүктэммит.

Борохот кэлэн барыы сүпсүлгэнигэр түспүттэр...

Прокопий БАРАМЫГИН,
Харыйалаах